O'QUVCHILARDA MOLIYAVIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL METODLAR, O'YIN TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHA FAOLIYATIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Ro'zmatova Zaynabjon Yuldashovna
Asman universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarida moliyaviy savodxonlikni shakllantirishda interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari va loyiha faoliyatidan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy samaradorligi tahlil qilingan. Mazkur metodlarning moliyaviy savodxonlikning kognitiv, faoliyatli, qadriyatli va xulq-atvor komponentlariga ta'sir mexanizmi ochib berilgan. 8-sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazilgan tajriba-sinov natijalari asosida faol metodlar o'quvchilarning moliyaviy bilimi, amaliy ko'nikmalari va o'quv motivatsiyasini an'anaviy o'qitishga nisbatan sezilarli darajada oshirishi asoslab berilgan hamda metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, ishbilarmonlik o'yini, loyiha faoliyati, keys-stadi, geymifikatsiya, faol ta'lim, samaradorlik, umumiy o'rta ta'lim.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы и практическая эффективность использования интерактивных методов, игровых технологий и проектной деятельности при формировании финансовой грамотности учащихся общеобразовательной школы. Раскрыт механизм влияния данных методов на когнитивный, деятельностный, ценностный и поведенческий компоненты финансовой грамотности. На основе результатов опытно-экспериментальной работы среди учащихся 8-х классов обосновано, что активные методы существенно повышают финансовые знания, практические умения и учебную мотивацию учащихся по сравнению с традиционным обучением, и разработаны методические рекомендации.

Ключевые слова: финансовая грамотность, интерактивные методы, игровые технологии, деловая игра, проектная деятельность, кейс-стади, геймификация, активное обучение, эффективность, общее среднее образование.

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations and practical effectiveness of using interactive methods, game technologies and project-based learning in developing financial literacy among secondary school students. The mechanism of influence of these methods on the cognitive, activity, value and behavioral components of financial literacy is revealed. Based on the results of experimental work among 8th grade students, it is substantiated that active methods significantly increase students' financial knowledge, practical skills and learning motivation compared to traditional teaching, and methodological recommendations are developed.

Key words: financial literacy, interactive methods, game technologies, business game, project-based learning, case study, gamification, active learning, effectiveness, secondary education.

Kirish

Moliyaviy savodxonlik o'z tabiatiga ko'ra amaliy kompetensiya bo'lib, u faqat nazariy bilimlarni yodlash orqali shakllanmaydi. O'quvchi byudjet tuzish, xarajatlarni taqqoslash, jamg'arish va kredit haqida qaror qabul qilish ko'nikmalarini faqat ushbu harakatlarni real yoki modellashtirilgan vaziyatlarda bajarish jarayonida egallaydi. Shu sababli moliyaviy savodxonlikni o'qitishda an'anaviy, ma'ruza-reproduktiv usullar yetarli samara bermaydi: o'quvchi ta'rif va qoidalarni biladi, ammo ularni hayotda qo'llay olmaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

O‘zbekiston Respublikasida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish milliy strategiyasi va umumiy o‘rta ta’limga moliyaviy savodxonlik elementlarini joriy etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar o‘qituvchidan o‘quvchini faol subyekt sifatida jalb etuvchi metodlarni egallashni talab qiladi. Zamonaviy pedagogikada interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va loyiha faoliyati aynan shunday faol ta’lim vositalari sifatida e’tirof etiladi. Biroq ularning moliyaviy savodxonlikni shakllantirishdagi samaradorligi milliy maktab sharoitida yetarlicha o‘rganilmagan. Mazkur tadqiqotning maqsadi – ushbu metodlarning moliyaviy savodxonlikni shakllantirishdagi samaradorligini nazariy asoslash va tajriba-sinov orqali tekshirishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Faol va interfaol ta’lim metodlarining nazariy asoslari J.Dyuining “faoliyat orqali o‘rganish” g‘oyasi, D.Kolbning tajribaviy o‘rganish sikli (tajriba – kuzatish – umumlashtirish – qo‘llash), L.S.Vigotskiyning ijtimoiy konstruktivizmi va A.N.Leontyevning faoliyat nazariyasiga borib taqaladi. O‘yin texnologiyalari pedagogikasi D.B.Elkonin, G.K.Selevko, P.I.Pidkasistiy ishlarida ishlab chiqilgan bo‘lib, ular o‘yinni bilish faolligi, motivatsiya va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi vosita sifatida asoslaydilar. Loyiha metodi U.Kilpatrik va J.Dyui tomonidan taklif etilgan va Ye.S.Polat tomonidan zamonaviy maktab uchun moslashtirilgan.

Moliyaviy ta’limda faol metodlarning samaradorligi xorijiy empirik tadqiqotlarda tasdiqlangan. T.Kayzer va L.Menkhoffning meta-tahlili (2017) moliyaviy ta’lim dasturlarining samaradorligi ularning amaliy, faoliyatga yo‘naltirilganlik darajasiga bog‘liqligini ko‘rsatgan. B.Battyu, M.Kollinz va boshqalar maktab o‘quvchilari uchun simulyatsion o‘yinlar (bank, birja, oila byudjeti) moliyaviy bilimlar bilan bir qatorda jamg‘arish xulq-atvoriga ham ijobiy ta’sir qilishini aniqlaganlar. Geymifikatsiya (ball, daraja, musobaqa elementlari) bo‘yicha tadqiqotlar (K.Kapp, S.Deterding) uning o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishdagi rolini asoslagan.

O‘zbekistonda interfaol metodlar va pedagogik texnologiyalar N.Azizxo‘jayeva, O‘.Tolipov, N.Muslimov, M.Usmonboyeva, J.Yo‘ldoshev va boshqalarning ishlarida, iqtisodiy ta’limda o‘yin va loyihalardan foydalanish esa S.Shirmatov, Q.Yo‘ldoshev tadqiqotlarida yoritilgan. Shu bilan birga, ushbu metodlarni moliyaviy savodxonlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan yaxlit metodik tizim sifatida qo‘llash va samaradorligini aniq mezonlar asosida baholash masalasi qo‘shimcha tadqiqotni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy tahlil, modellashtirish, pedagogik tajriba-sinov, test, so‘rovnoma, kuzatish va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tajriba-sinov ishi umumiy o‘rta ta’lim maktabining 8-sinflarida bir o‘quv yarim yilligi davomida o‘tkazildi: tajriba guruhi (30 o‘quvchi) va nazorat guruhi (29 o‘quvchi). Ikkala guruhda ham “Iqtisodiy bilim asoslari” fani doirasida bir xil moliyaviy savodxonlik mazmuni (byudjet, jamg‘arma, kredit, sug‘urta, raqamli moliya) o‘tildi; tajriba guruhida mashg‘ulotlar interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va loyiha faoliyati asosida, nazorat guruhida an’anaviy usulda tashkil etildi.

Samaradorlik to‘rtta mezon bo‘yicha baholandi: moliyaviy bilim (PISA tipidagi 25 topshiriqli test), amaliy ko‘nikmalar (vaziyatli masalalar: byudjet tuzish, mahsulotlarni taqqoslash, foiz hisoblash), o‘quv motivatsiyasi (moslashtirilgan so‘rovnoma) va moliyaviy xulq-atvor (cho‘ntak pulini rejalashtirish va jamg‘arish bo‘yicha o‘z-o‘zini baholash anketasi). Diagnostika tajriba boshida va oxirida o‘tkazildi.

Tahlil va natijalar

Faol metodlarning moliyaviy savodxonlik komponentlariga ta’sir mexanizmi. Nazariy tahlil asosida uchala metodlar guruhining moliyaviy savodxonlikning turli komponentlariga ta’siri aniqlandi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Interfaol metodlar (keys-stadi, munozara, "aqliy hujum", kichik guruhlarda ishlash, "qaror daraxti") asosan kognitiv va faoliyatli komponentlarga ta'sir qiladi: o'quvchilar real moliyaviy vaziyatlarni tahlil qilib, qaror qabul qilish ko'nikmasini egallaydi, boshqalarning fikrini tinglab, o'z pozitsiyasini asoslaydi. O'yin texnologiyalari (ishbilarmonlik o'yinlari "Oila byudjeti", "Bank va mijoz", "Mening birinchi biznesim", stol o'yinlari, raqamli simulyatorlar, geymifikatsiya elementlari) qadriyatli-motivatsion va xulq-atvor komponentlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi: o'yin xavfsiz muhitda xato qilish va uning oqibatini his qilish, moliyaviy qarorlar uchun mas'uliyatni boshdan kechirish imkonini beradi. Loyiha faoliyati ("Oilamning bir oylik byudjeti", "Orzuimdagi xarid uchun jamg'arma rejasi", "Sinf tadbiri uchun moliyaviy reja", "Moliyaviy firibgarlikdan himoyalanish" bo'yicha axborot kampaniyasi) barcha to'rt komponentni integratsiyalaydi, chunki o'quvchi real muammoni o'rganish, rejalashtirish, hisoblash, natijani taqdim etish va tahlil qilish sikli orqali o'tadi.

Tajriba guruhida qo'llanilgan metodik tizim. Mashg'ulotlar uch bosqichli modelda tashkil etildi: 1) motivatsion-kirish bosqichi – qisqa keys yoki muammoli vaziyat, "aqliy hujum"; 2) asosiy bosqich – o'yin yoki interfaol mashq orqali yangi tushunchalarni amaliy faoliyatda o'zlashtirish; 3) refleksiv-amaliy bosqich – natijalarni muhokama qilish va uy sharoitida bajariladigan mini-loyiha topshirig'i. Har bir modul yakunida guruhli loyiha himoyasi o'tkazildi, geymifikatsiya tizimi (ballar, "moliyaviy daraja"lar, reyting) butun yarim yillik davomida qo'llanildi.

Tajriba-sinov natijalari. Tajriba boshida guruhlar ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farq kuzatilmadi: moliyaviy bilim testini yuqori darajada bajarganlar tajriba guruhida 27%, nazorat guruhida 28%; amaliy masalalarni to'g'ri yechganlar 23% va 24%; yuqori motivatsiyaga ega o'quvchilar 35% va 34%; cho'ntak pulini rejalashtirib, muntazam jamg'aradiganlar 19% va 21% ni tashkil etdi.

Yarim yillik oxirida o'tkazilgan yakuniy diagnostika quyidagi natijalarni ko'rsatdi. Moliyaviy bilim testini yuqori darajada bajarganlar ulushi tajriba guruhida 27% dan 70% ga oshdi (nazorat guruhida 28% dan 45% ga). Amaliy ko'nikmalar bo'yicha o'sish yanada sezilarli bo'ldi: tajriba guruhida 23% dan 67% ga, nazorat guruhida esa 24% dan 36% ga. O'quv motivatsiyasi yuqori bo'lgan o'quvchilar ulushi tajriba guruhida 35% dan 77% ga ko'tarildi, nazorat guruhida 34% dan 39% ga o'zgardi. Moliyaviy xulq-atvor bo'yicha – cho'ntak pulini rejalashtirib jamg'aradiganlar tajriba guruhida 19% dan 56% ga oshdi, nazorat guruhida esa 21% dan 26% ga.

Shunday qilib, nazorat guruhida ham bilimlar bo'yicha o'sish kuzatilgan bo'lsa-da (an'anaviy o'qitish ham ma'lum natija beradi), amaliy ko'nikmalar, motivatsiya va ayniqsa real xulq-atvor bo'yicha o'sish asosan tajriba guruhida kuzatildi. Bu faol metodlarning asosiy ustunligi aynan bilimni ko'nikma va xulq-atvorga aylantirishda ekanligini tasdiqlaydi. O'quvchilar bilan suhbatlar shuni ko'rsatdiki, ular eng ko'p ishbilarmonlik o'yinlari (82%) va oilaviy byudjet loyihasini (74%) foydali deb baholaganlar; 68% o'quvchi loyiha davomida ota-onasi bilan oila moliyasi haqida birinchi marta jiddiy suhbat qurganini qayd etdi.

Shu bilan birga, ayrim qiyinchiliklar ham aniqlandi: o'yin va loyihalar an'anaviy darsga nisbatan ko'proq tayyorgarlik vaqtini talab qiladi; ba'zi o'quvchilar o'yinni jiddiy o'quv faoliyati sifatida qabul qilmaydi; guruhli loyihalarda ishtirokchilarning hissasini adolatli baholash murakkab. Bu qiyinchiliklar aniq qoidalar, rollar taqsimoti, o'z-o'zini va o'zaro baholash varaqalari hamda o'qituvchi uchun tayyor metodik ishlanmalar orqali bartaraf etildi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari va loyiha faoliyatini yaxlit metodik tizim sifatida qo'llash o'quvchilarda moliyaviy savodxonlikni shakllantirishda an'anaviy o'qitishga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

nisbatan sezilarli yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Eng muhimi, faol metodlar nafaqat bilimni, balki amaliy ko'nikmalar, motivatsiya va real moliyaviy xulq-atvorni rivojlantiradi, ya'ni moliyaviy savodxonlikning barcha komponentlariga ta'sir ko'rsatadi. Metodlarning har biri o'ziga xos vazifani bajaradi: interfaol metodlar tahliliy fikrlashni, o'yinlar motivatsiya va mas'uliyatni, loyihalar esa bilimni real hayotga ko'chirishni ta'minlaydi.

Takliflar:

1. moliyaviy savodxonlik bo'yicha o'quv dasturlariga faol metodlar ulushini kamida 60% qilib belgilash va har bir modul uchun tayyor keys, o'yin va loyiha ishlanmalarini kiritish;
2. o'qituvchilar uchun ishbilarmonlik o'yinlari va loyiha faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma va malaka oshirish treninglarini ishlab chiqish;
3. milliy sharoitga moslashtirilgan raqamli moliyaviy simulyatorlar va geymifikatsiyalashgan platformalarni yaratish;
4. loyiha faoliyatiga ota-onalar va moliya tashkilotlarini jalb etish mexanizmini joriy etish;
5. keyingi tadqiqotlarda faol metodlarning moliyaviy xulq-atvorga uzoq muddatli ta'sirini va boshqa yosh guruhlaridagi samaradorligini o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-apreldagi "2021–2023-yillarda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-5083-son qarori.
2. OECD. PISA 2022 Financial Literacy Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 56 p.
3. Kaiser T., Menkhoff L. Does Financial Education Impact Financial Literacy and Financial Behavior, and If So, When? // The World Bank Economic Review. – 2017. – Vol. 31, No. 3. – P. 611–630.
4. Batty M., Collins J.M., Odders-White E. Experimental Evidence on the Effects of Financial Education on Elementary School Students' Knowledge, Behavior, and Attitudes // Journal of Consumer Affairs. – 2015. – Vol. 49, No. 1. – P. 69–96.
5. Kapp K.M. The Gamification of Learning and Instruction. – San Francisco: Pfeiffer, 2012. – 336 p.
6. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
8. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2002. – 272 с.
9. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. – 200 b.
10. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H. va boshq. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 208 b.
11. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.
12. Yo'ldoshev Q., Muftaydinov Q. Iqtisodiy bilim asoslari. 8-sinf uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 160 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.